

doi.org/10.31392/UDU-nc.series14.2023.30.17

УДК: 373.3.091.3:78

Сіжук І. В.¹

Змістовно-структурна характеристика музичності молодших школярів

У статті розглянуто сутність та зміст поняття «музичність», її змістовно-структурна характеристика та специфіка розвитку музичних здібностей в учнів молодшого шкільного віку. У публікації здійснено аналіз передового педагогічного досвіду вивчення сутнісних характеристик музичності у сфері психології та педагогіки. Огляд наукової літератури дозволив стверджувати, що розвиток окремих компонентів музичності певним чином впливає на розвиток певних психічних якостей особистості. Структурними компонентами визначені наступні: мотиваційно-інформаційний, операційно-перцептивний, емоційно-оцінний та творчо-діяльнісний.

Ключові слова: музичні здібності, гра на фортепіано, музичність, структурні компоненти, мистецькі школи

У сучасних умовах реформування вітчизняної школи необхідним чинником духовного розвитку підрастаючого покоління є його озброєння надбаннями соціального досвіду. Важливу роль в цьому процесі відіграє музичне мистецтво, що виступає провідником високих духовних елементів культури, ефективно впливає на творчий розвиток особистості школярів. Засвоєння і відтворення учнями музичної культури можливе за умови ефективного розвитку їх музичності, що сприяє повноцінній реалізації виховного потенціалу музичного мистецтва. Зміст навчального процесу в мистецьких школах багато в чому входить в протиріччя з наявним рівнем розвитку музичності школярів, від якості якої залежить виховний вплив музики на особистість учня. Практика навчання в мистецьких школах показує неоднозначність підходів до проблеми формування музичності через недостатню вивченість її природи та механізмів її розвитку.

Отже, формування музичності школярів, особливо учнів молодшого шкільного віку, як важлива умова засвоєння ними різних форм музичної культури є актуальним завданням педагогічної науки.

Мета дослідження: на основі вивчення сутнісної характеристики музичності особистості дослідити її структурні компоненти, визначити їх змістове наповнення для розробки в подальшому шляхів педагогічного керівництва формуванням музичності молодших школярів у процесі навчання гри на фортепіано у мистецьких школах.

Аналіз праць дослідників. В науковій літературі недостатньо спеціальних праць, які присвячені дослідженню саме музичності, але деякі науковці як Б.Теплов, О.Ковальов, С.Науменко, Г.Ревеш, К.Сішора та інші розглядали основні теоретичні положення та закономірності розвитку музичних здібностей та музичності. У зарубіжних наукових працях музичність розглядається як синонім музичних здібностей (Г.Ревеш, С.Надель, Ю.Майноринг). В багатьох джерелах визначене єдине трактування музичності як комплексу властивостей особи, який виник і розвивається в процесі зародження, створення та освоєння музичного мистецтва. Встановлення структури музичності дозволить визначити характер

¹ Сіжук Інна Володимирівна, УДУ імені Михайла Драгоманова, <https://orcid.org/0000-0003-0048-1492>

музичних здібностей, які потрібно розвивати в дітей для успішного виконання ними будь-якого виду музичної діяльності. Е. Віллемс у своєму визначенні поняття «музичність» виходив з природи музики та її об'єктивних особливостей. Віллемс вирізняє три основні елементи музичності: ритм, мелодію та гармонію. Більшість дослідників, до структури музичності включають пізнавальні здібності, без яких неможливе сприймання, відтворення та виконання музичних творів. С.І. Науменко стверджувала, що здібності – це якісні властивості перцептивної, психомоторної, емоційної, мнемічної функцій психіки. Вони мають емоційно-рухову природу і найкраще проявляється в особливостях сприймання музики – в її звукообразності.

Таким чином, аналіз літератури з проблем музичності свідчить, що досліджувались лише окремі питання її сутності та розвитку. Ми можемо стверджувати, що музичність розглядалась як вроджена здібність, яка не підлягає формуванню, та як властивість, що формується. Отже, змістовно-структурний аналіз досліджуваної категорії надає можливість більш глибокого та докладного вивчення музичності як феномену з урахуванням психофізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. У найбільш загальному значенні поняття «музичність» тлумачать як здатність до розуміння музики, як особливу якість сприймання через визначення життя та світу. Філософи розглядали музичність як явище духовного значення, тобто через призму духовної сутності людини. А психологи, в свою чергу, розглядали музичність в контексті найголовнішої властивості, а саме музичної обдарованості. Г. Ільїна визначала музичність як здатність до отримання такої інформації про об'єкт, яка виявляє важливі внутрішні цілісні зв'язки між елементами, зв'язки, що забезпечують емоційну інтеграцію сприйняття звучання. У С. Науменко [3], музичність перш за все є здатністю творчо проникати у художню сутність музики, оцінювати її естетичних якостей та виконувати на високому художньому рівні. К.Карма визначив музичність як здатність до структурування музичного матеріалу. Не зважаючи на численні дослідження даного феномену, досі не існує його чіткого та обґрунтованого визначення, оскільки за своєю природою воно багатогранне і вимагає різнобічних підходів та найрізноманітніших методів дослідження. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, вивчення різноманітних підходів до тлумачення сутності поняття «музичність» пропонуємо визначити *музичність – як складну інтегративну властивість особистості, яка являє собою здатність до емоційного осягнення змісту музичного твору на основі звукообразного мислення та спеціальних здібностей, що забезпечує продуктивність музичної діяльності.*

Розвиваючи музичність в учнів молодшого шкільного віку, ми не можемо не враховувати їх вікові особливості розвитку. До вікової категорії молодших школярів, можна віднести дітей від шести-семи до десяти-одинадцяти років. При визначенні даних вікових меж обов'язково враховуються особливості фізичного та психічного розвитку дітей, а також береться до уваги перехід від ігрової до навчальної діяльності, яка стає вже провідною. Сприйнятливості до музики, емоційна чутливість, адекватне реагування на музику є характерними психологічними особливостями дітей означеного віку. Індивідуальність дитини цього віку проявляється в розвитку пізнавальних процесів: зміцненню пам'яті, поглибленню мисленнєвих процесів довільної уваги. Загальні здібності виражаються у швидкості придбання нових знань, вмінь та навичок; спеціальні – у

глибині вивчення предметів, в якості оволодіння специфічними видами діяльності, в тому числі музичною. Музичність включає в себе різноманітні властивості, починаючи з найпростіших слухових – до вищих творчих проявів. Структуру музичності складають дві провідні складові – емоційна і слухова (відгук на музику і музичний слух), тому й усі музичні здібності характеризуються синтезом цих складових. Так, найтонше розрізнення окремих елементів звукової тканини не можна назвати музичним сприйманням, якщо воно є лише розрізненням звукових комплексів, а не осягненням їх виразного значення. Водночас, емоційний відгук на музику (якщо це не почуття, що випадково виникло під час звучання твору) передбачає розрізнення її звукового складу.

Відповідно до визначення, змістовно-структурну характеристику музичності молодших школярів було розглянуто у єдності наступних компонентів: мотиваційно-інформаційний, операційно-перцептивний, емоційно-оцінний та творчо-діяльнісний.

Мотиваційно-інформаційний компонент у змістовно-структурній характеристиці музичності передбачає домінування усвідомлених потреб молодших школярів в оволодінні засобами, що сприяють розвитку музичності та емоційно-психологічного контакту з вчителем у процесі мистецького спілкування. Мотивація в перекладі з латини *movere* – означає спонукання до дій, тобто це певна сила, яка змушує діяти та досягати поставлених цілей. Цей компонент вбирає у себе перелік таких сполук, як: інтерес до музичного мистецтва, розуміння можливостей музики у відображенні навколишнього світу (музично-естетичні знання) та музично-теоретична поінформованість. Мотиви, на думку С. Сисоєвої, обумовлюють цілеспрямовану поведінку людини, виступають «пусковим механізмом» [5], регулятором будь-якої діяльності. Мотиви співвідносяться з потребами (за А. Маслоу), їх переживанням та задоволенням. Формування цього компоненту базується на трьох методичних принципах, які умовно можна позначити як три «З»: зацікавлення, захоплення і задоволення.

Аналіз наукових праць (І. Бех [1], В. Семиченко [4] та ін.) свідчить, що певна потреба постає перед особистістю як «ідеальний образ бажаного майбутнього», завдяки цьому виникає намір, спонукання, спрямованість на досягнення мети, зокрема мета визначає потребу як «...спонукання, що викликає необхідність звернення ... до різних видів музичної діяльності і спирається на емоційність...».

Музично-теоретична поінформованість представляє собою систему всіх видів і форм знань про музику. До них слід віднести музичне сприйняття, поняття, судження, гіпотези, вчення, погляди, концепції, теорії. Всі вони є відображенням у музичній свідомості людини об'єктивних явищ і властивостей, відносин світу музичного мистецтва. Процес формування системи музичних знань особистості має моральну і педагогічну спрямованість і є процесом музичної освіти [2]. Музичний текст, який виступає продуктом спілкування та володіє певною самостійністю є засобом активного впливу на аудиторію.

Таким чином, мотиваційно-інформаційний компонент у структурі музичності є складним інтегративним утворенням, який базується на інтересі до музичної діяльності, а головне – на обсязі музичних знань. Вищезазначений компонент віддзеркалює зміст тих мотивів, які викликають потребу відкрито, щиро виражати свої почуття і думки, цілеспрямовано і наполегливо шукати найбільш доцільні

способи вирішення художньо-комунікативних задач у процесі мистецького спілкування.

Операційно-перцептивний компонент включає в себе наступні елементи: музичні здібності: ладові почуття, музично-слухові уявлення та музично-ритмічне чуття, здатністю до диференціації музичної мови: вміння чути в потоці музичні елементи; виконавські уміння: чистота співу, рух під музику, диригування та точність інструментального виконання.

Музичні здібності – це особливого роду духовні здібності, нерозривно пов'язані з музичною культурою. Це індивідуально-психологічні властивості учнів, що є передумовою успішного виконання музичної діяльності, які розвиваються в процесі музичної діяльності, сприйняття музики і власне музичної творчості, і ніякі слухові дані не гарантують видатних творчих досягнень самі по собі.

Здатність розрізняти емоційно ладові функції мелодії та відчувати емоційну виразність звуковисотного руху називається ладовим чуттям. Його характерним проявом у дитячому віці є зацікавленість до слухання музики. Саме ладове відчуття є перцептивним (або емоційним) компонентом музичного слуху. Музичний слух вважається єдиною здібністю та визначається як здібність сприймати та представляти ладові та неладові звуковисотні відношення.

Музично-ритмічне чуття – відчуття емоційної виразності музичного ритму і його точне відтворення. Виявляється у тих рухових реакціях, які більш-менш точно передають ритм музики, що звучить. Музично-ритмічне чуття складає основу всіх проявів музичності, які пов'язані зі сприйманням та відтворенням. Разом із ладовим почуттям воно є основою емоційного відгуку на музику.

Емоційно-оцінний компонент є ядром структури музичності, оскільки емоція виступає важливою складовою цього компонента. У тлумачному словнику української мови можемо знайти таке визначення: «Емоція – це переживання людиною ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; душевне переживання, почуття людини. [6, 477]. До вищезгаданого компонента входять такі елементи: виразність та емоційна реакція на музику; наявність і характер асоціацій; осмислення та оцінка музичного змісту; здатність та осмислення до оцінки музичного змісту. Емоційна складова, яка характеризує емоційну реакцію на музичні явища та емоційне ставлення до них, створює певний емоційно-естетичний фон. Він, в свою чергу, сприяє накопиченню музичних вражень, виникненню естетичної оцінки та спрямованості до тих чи інших цінностей у світі музики.

Основою емоційного компоненту є емоційні реакції дітей, які, з одного боку, свідчать про цінність для них конкретного музичного твору, з іншого спонукають до певної діяльності. Зв'язок між ними знаходить вираження у тому, що емоція насамперед, своєрідно обслуговує музично-естетичну потребу, яка спонукає до необхідних для її задоволення дій. У свою чергу, потреби пов'язані з оцінками, тому другою частиною означеного компоненту. Без емоційно-оцінного компонента взагалі не може бути об'єктивних оцінних ставлень суб'єкта. У свідомості відбувається когнітивне відображення дійсності та смислове відображення цієї ж дійсності, а в кожному акті психічної діяльності ми маємо елементи того й іншого. Враховуючи важливість ролі емоційно-оцінного компонента, дослідники констатують, що особистісні ставлення характеризують ступінь інтересу, силу бажань, емоцій та виражаються в діях суб'єктів, їхній поведінці та переживаннях.

Якщо перша складова емоційно-оцінного компонента відображає емоційне ставлення дітей до людей, суспільства, об'єктів довкілля та самої себе, то друга – зумовлює оцінку та сприйняття музичних явищ. Останній компонент структури музичності – *творчо-діяльнісний*. Він характеризує схильність до творчого самовираження саме у процесі музичної діяльності, наявність творчих умінь і навичок, здатність до самостійного втілення художньо-образного змісту музичних творів, спроможність до емоційно-уявного спілкування з мистецтвом як засобу збагачення свого внутрішнього світу.

Творчо-діяльнісний компонент характеризує схильність до творчого самовираження саме у процесі музичної діяльності, наявність творчих умінь і навичок, здатність до самостійного втілення художньо-образного змісту музичних творів, емоційно-чуттєве уявне спілкування з мистецтвом як засобу збагачення свого внутрішнього світу. Музична творчість є дієвим інструментом у процесі розкриття творчих здібностей та потенціалу дитячої особистості. Будь-яка творчість передбачає такий вид людської діяльності, який характеризується наявністю проблемно-творчого завдання, тобто подачу музично-навчального матеріалу у такий спосіб, який спровокує появу творчої ситуації.

Цей компонент включає в себе: яскравість уяви та фантазії, самостійність у виконавській діяльності, та здатність до інтерпретації музичних творів.

Опираючись на думку науковців, можемо зробити висновок, що музичні здібності виникають, формуються та розвиваються саме у діяльності, а їхня наявність та рівень розвитку впливають на успішність та виконання певної діяльності. Змістом творчо-діялісного компонента є вплив інтуїції, робота уяви та набуття учнями творчого досвіду у музично-творчій діяльності. У свою чергу, робота музичної уяви тісно пов'язана з музично-слуховими уявленнями, тобто вмінням слухати музику. Можемо зазначити, що робота уявлення займає центральне місце в процесі мистецької творчості, яка є дієвим інструментом у процесі розкриття творчих здібностей та потенціалу дитячої особистості. Будь-яка творчість передбачає такий вид людської діяльності, який характеризується наявністю проблемно-творчого завдання, тобто здатністю до подання музично-навчального матеріалу у такий спосіб, який спровокує появу творчої ситуації.

Вищевказаний компонент передбачає не лише засвоєння умінь та навичок виконання, а й опанування молодшими школярами азами спонтанного самовираження себе засобами інструментального музикування. Це сприяє розвитку індивідуальності кожної дитини, усвідомленню своєї значущості й неповторності. Формування та розвиток творчо-діялісного компонента музичності молодших школярів передбачає спрямування процесу навчання музики на розвиток образної уяви, творчих здібностей, асоціативного мислення, креативності, навичок та умінь самостійного вибору виразових засобів музики для створення того чи іншого музичного образу.

Надана змістовно-структурна характеристика музичності учнів молодшого шкільного віку становить підґрунтя для розроблення в подальшому критеріального апарату для діагностування рівнів сформованості означеної якості та віднайдення надійних шляхів педагогічного керівництва формування музичності молодших школярів у процесі навчання гри на фортепіано у мистецьких школах.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. К.: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 344 с.
2. Бітус А.Ф. Питання музичного виховання і навчання : навч.-метод. посіб. / Мн.: Бел. держ. пед. ун-т, 2005.
3. Науменко С.І. Психологія музичної діяльності. Чернівці, 2015, 102 с.
4. Семиченко В. А. Психологія спілкування. К.: «Магістр-S», 1998. 152 с
5. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості. К.: Міленіум, 2006. 346 с.
6. Словник української мови в 11-ти томах. К.: Наукова Думка, 1971. Т.2. С.477.

SIZHUK Inna.

Content-structural characteristics of junior schoolchildren's musicality.

The article deals with the essence and content of the concept of «musicality», its content and structural characteristics and the specifics of the development of musical abilities of junior schoolchildren's. The publication analyzes the best pedagogical experience in studying the essential characteristics of musicality in the field of psychology and pedagogy. A review of scientific literature has shown that the development of individual components of musicality has a certain impact on the development of certain mental qualities of a personality. The analysis of the literature on the problems of musicality shows that only certain issues of its essence and development were investigated. We can argue that musicality was seen as an innate ability that cannot be formed, and as a formable property. Therefore, the content-structural analysis of the studied category provides an opportunity for a deeper and more detailed study of musicality as a phenomenon, taking into account the psychophysiological characteristics of junior schoolchildren.

The structural components are the following: motivational and informational, operational and perceptual, emotional and evaluative, and creative and active. The provided content-structural characteristics of the musicality of elementary school students is the basis for the further development of a criterion apparatus for diagnosing the levels of formation of a certain quality and finding reliable ways of pedagogical guidance for the formation of musicality of elementary school students in the process of learning to play the piano in art schools.

Keywords: musical abilities, piano playing, musicality, structural components, art schools.

References:

1. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti: u 2 kn. K.: Lybid, 2003. Kn.2: Osobystisno oriientovanyi pidkhid: naukovo-praktychni zasady. 344 s.
2. Bitus A.F. Pytannia muzychnoho vykhovannia i navchannia: navch. - metod. posib. Mn. : Bel. derzh. ped. un-t, 2005.
3. Naumenko S.I. Osnovy vikovoi psykholohii. Kyiv, 1995. 104 s.
4. Semychenko V. A. Psykholohiia spilkuvannia. K.: «Mahistr-S», 1998. 152 s
5. Sysoieva S.O. Osnovy pedahohichnoi tvorchosti. K.: Milenium, 2006. 346 s.
6. Slovyk ukrainskoi movy v 11-ty tomakh. K.: Naukova Dumka, 1971. T.2. S.477.